

Владимир Каљевић¹
Мр историје
ОШ "Братство јединство"
Врбас

УЛОГА ЦРНОГОРСКЕ ЕЛИТЕ У СЛОМУ И КАПИТУЛАЦИЈИ 1916. ГОДИНЕ

Сажетак

У вртлогу светског рата, на маргинама великих војних догађања, водила се права борба у дипломатским и политичким рововима. Посебно место у тој борби имала је елита (политичка, војна, дипломатска, економска, културна). Црна Гора је у Велики рат ушла војно, али и политички неспремна. Два рата која је водила у сарадњи са Србијом иако је у војном смислу изашла као победник, Црну Гору су економски уназадила, што је био један од узрока њеног слома 1916. године. Други узрок, била је неспремност политичке и дипломатске елите којом је располагала да се супротстави како непријатељским нападима, тако и политичким и дипломатским играма које су око ње повели сами савзници. Дипломастку акцију коју је водила српска влада на челу са Николом пашићем, потпомагали су појединци из највиших кругова у црногорској војној и политичкој елити. Црногорска елита настала је на рамеђи векова, у време коначног стварања црногорске државе у време последњих владара из лозе Петровића, књаза Данила и краља Николе. Генерација највиших званичника која је потицала из редова некадашњег главарског слоја, схватила је значај уједињења Црне Горе са Србијом и у том смислу своје активности у тим последњим годинама пред крај рата, ставила у службу остварења тог циља. Рад је писан на основу релевантне историјске литературе и доступних историјских извора, као и дневне и периодичне штампе тог времена.

Кључне речи: Велики рат, Црна Гора, елита, капитулација

Увод

Питање капитулације Црне Горе и њеног слома 1916. године, већ читав век заузима велики простор у нашој историографији. Чини се већ од тог јануара 1916. године тим питањем се баве политичари, тако и историчари. Оно је и данас веома актуелно. Какве год се прилике и неприлике појавиле ово питање поново израња и наново потреса како научну тако и ширу јавност. Према досадашњим истраживањима, односно резултатима тих истраживања, истину која произилази из њих, могли би смо посматрати из два различита становишта, која се у зависности од друштвених и политичких околности, крећу ка истом циљу. Према вечитим поделама на присталице и противнике краља Николе и његове династије, према присталицама и противницима уједињења Црне Горе са Краљевином Србијом а потом и њеним уласком у Краљевину СХС, могли би смо читати и две "коначне" истине. Неминовно се намеће закључак да су противници краља уједно и присталице уједињења, и обратно, док су краљеве присталице противници уједињења. Већ у првим данима слободе, појавила се књижица Марка Рашовића – *Црна Гора у Великом*

---

¹ kaljevic.vladimir13@gmail.com

рату, у којој аутор као непоколебљиви присталица уједињења сву кривицу за слом Црне Горе приписује краљу Николи и његовом сину књажевљу Мирку. Не бирајући речи, Радовић не узима у обзир ни једну околност, која би макар мало да олакша, смањи и неутралише кривицу црногорског краља, приписујући му чак и "недела" која је чинио пре избијања Великог рата.

С друге стране, као вид одговора на оваква и слична подметања појављује се нешто обимнија књижица Новице Радовића *Црна Гора на савезничкој голгооти*. Радовић иначе рођак црногорског суверена, покушава да реалније сагледа ширу слику дешавања око Црне Горе од почетка рата 1914. године до тог јануара. Али, он баца сумњу на одређене личности из Црногорске врховне команде, и онеridoшле из Србије али и на оне из Црне Горе.

Обе књижице су сигурно политички памфлети са јасно одређеним циљевима. Питање капитулације било је подлога и за политичка разрачунавања између два рата. У дневној штампи водила се жучна преписка између сердара Јанка Вукотића, дивизијара Митра Мртиновића о њиховој улози у поменутих догађајима. Сваки од њих полазећи са становишта да је у тим данима учинио све потребно у оквиру својих могућности, бранио је себе и кривицу окретао ка својим опонентима. Након Другог светског рата, наравно под другачијим околностима и идеолошким премисама, ово црногорско питање није изгубило на актуелности. Међутим, у коначном оно је остало и даље без конкретног одговора.

Покушај да што реалније и без идеолошко-политички обојених погледа да одговор на ово питање, приписујемо професору Драгољубу Живојиновићу који је са серијом монографских публикација успео да пронађе тражене одговоре: *Црна Гора у борби за опстанак 1914-1922*, *Црна Гора и Италија 1914-1925*, и *Невољни савезници 1914-1922*.

Постављамо питање шта је и ко је црногорска елита. Одговор нимало лак ни једноставан. Краљ, министри, дипломате, војсковође-јесу елита, али елите као у другим државама није било нити је могло бити, јер племенско друштво није дозвољавало да ико осим племеника и братственика може да буде испред њих. У Црној Гори тога доба мало је оних који нису припадали овом миљеу. Ако их је и могло бити, нису имали прилику да се искажу, покажу и докажу.

Међутим, улогом црногорске елите као такве нико се није конкретно бавио. И даље остаје питање да ли је за све крив краљ Никола!? Да ли су војсковође Вукотић и Мартиновић могли да учине и више!? Да ли је њихова суревњивост и нетрпеливост убрзала пропаст Црне Горе!? Да ли су политичари и дипломате, Мијушковић, Пламенац и остали учинили довољно да спрече одвајање савезника од Црне Горе!? Да ли и колико је црногорска емигрантска елита утицала на неке од ових догађаја!?

Увертира – политичке и дипломатске заврзламе

Савезници су, од почетка рата сумњичили краља Николу да има тајни уговор са Аустро – Угарском. Сумњичење се нарочито појачало од друге половине 1915. године. Краљ Никола је наредио команданту Ловћенског одреда, свом сину Петру, да аустроугарској команди у Котору пошаље парламентарца и да тражи састанак са бившим војним аташеом Аустро – Угарске на Цетињу, мајором Хубком.

До састанка је дошло 11. јуна 1915. године у селу Лазаревићима у близини Будве. У разговорима са црногорске стране учествује књажевић Петар у пратњи бригадира Ника Пејановића.² О овим разговорима нема званичних црногорских докумената осим извештаја самог мајора Хубке. По његовом извештају, црногорска страна је тражила хуманизацију рата, тј. да се одустане од бомбардовања градова и насеља. У извештају који је Хубка послао грофу Форгачу, каже се да принц Петар "није дао никакве конкретне предлоге за поновно политичко зближавање Црне Горе са Аустро – Угарском."³

Овај састанак је послужио и савезницима и Србији да оптуже краља Николу да је водио преговоре о обустави рата и неком тајном уговору који би му гарантовао опстанак на престолу.

Оптужбе које су му упућиване, да тајно сарађује са Аустријом, тешко су погађале краља Николу. Покушавао је да се оправда. И краљ Никола и влада су покушавали да превазиђу неспоразуме са Србијом. Дана 2. јула 1915. године краљ Никола је за начелника штаба црногорске Врховне команде именовано пуковника Петра Пешића. У први мах је изгледало да су спорови између Црне Горе и Србије изглађени, али није било тако. Војна и дипломатска мисија из Србије и даље је радила на истом задатку – компромитовање краља Николе и Црне Горе, подчињавању црногорске војске српској Врховној команди и одузимању Црној Гори свих војних и политичких акција које би покушала самостално да води. Како је напоменуто, пуковник Пешић је у томе отишао корак даље од свог претходника, генерала Божа Јанковића. Трећи дан од ступања на дужност, пуковник Пешић пише начелнику српске Врховне команде војводи Радомиру Путнику:

"Господину војводи Радомиру Путнику

Приликом именовања начелника штаба Врховне команде Краљ ми је дао реч пред Министром председником, Министром војним и Министром иностраних дела да се више неће мешати у операције и да ће са војском општити само преко мене. Међутим, уверен сам да ће првом приликом радити против. Заузимањем Скадра Црна Гора је изгубила све симпатије великих сила, а нарочито зато што се у дипломатском кору верује да је то учињено у договору са Аустро – Угарском. Од дужег времена верује се да је учињен и изван писмен споразум између Аустро – Угарске и Црне Горе и чак су се спомињали извесни чланови тог уговора... Према овоме, најбољи тренутак да Србија прекине везе са Црном Гором изгледа да би био сада, када су све велике силе против Црне Горе; само томе не треба да буде узрок Скадар, јер би онда изгубили симпатије масе, пошто се цео црногорски народ одушевљава Скадром. Међутим, ако наши интереси захтевају да се Црна Гора доведе у очајан положај, боље користити другу прилику него Скадар. На пример: када се Краљ почне мешати у војску и операције и мимо мог одупирања да ја дам оставку и да српска мисија буде опозвана. Према овоме молим за упуство да ли је наш интерес да се прекине са Црном Гором или не, те да према томе удесим моје држање према краљевим захтевима за мешање у операције, мада ми се у сваком случају може попустити само донде док не буде штете по правилан ток операција. Молим за одговор.

---

² Новица Ракочевић, *Црна Гора у Првом светском рату 1914-1918*, Цетиње 1969, 68

³ Исто, 69

Саопштите непосредно мени а не преко делегата, те да што мањи број лица буде посвећен у ово деликатно питање. Начелник штаба. Пуковник Пешић".⁴

Овај предлог није прихваћен. Мада, тешко је наћи примера да се један савезник, плански доводи у очајан положај, када се зна да је тај савезник пристао да уђе у рат и да се све војне операције одвијају под заједничким дејством, али овде се није радило о интересима народа две братске државе, већ о интересима династије.

Дана 12. јула српска Врховна команда је обавестила црногорску Врховну команду о могућем почетку операција и да ова предузме мере да се Санџачка војска спреми за операције и да се одмах стави под команду Ужичке војске. Око овог питања настају нови неспоразуми. У захтеву српске Врховне команде црногорска влада и краљ Никола гледали су једноставно уништење црногорске војске као самосталне јединице и укидање њене Врховне команде – тврди др Новица Ракочевић.

Црногорска влада је мислила да српска Врховна команда има невојничке разлоге постављањем оваквог захтева. Иако је од црногорске владе добио мишљење, пуковник Пешић се обратио краљу Николи, који је одговорио да се слаже са ставом своје владе.

Спровodeћи краљев одговор српској Врховној команди, пуковник Пешић није пропустио да да своје објашњење разлога због којег краљ Никола не усваја тај захтев: "разлог је у тајном уговору између Црне Горе и Аустрије, или у томе што се у војсци осећа јака струја за Србију па се краљ плаши да напусти војску из својих руку".⁵

Војвода Радомир Путник је сматрао да црногорско опирање његовом предлогу није оправдано, јер су у питању биле чисто војне операције. Путник је покушао да убеди краља Николу да тиме Црна Гора не губи свој интегритет. Међутим, краљ Никола је 25. јула дефинитивно одбио овај предлог. Изгледа да су прави разлози због којих краљ Никола није хтео да Санџачку војску стави под команду српске Врховне команде, били у томе "осећајући да у војску све више продире идеја о уједињењу Србије и Црне Горе, краљ Никола је страховао за свој положај... Династичко питање се и овог пута као и раније испречило између две братске земље Србије и Црне Горе".⁶

Код савезника је положај Црне Горе био доста пољуљан. Они нису имали поверења у краља Николу, а последице тог неповерња, трпела је посебно црногорска војска, изнурена у три претходне ратне године. Посебно, скоро непријатељско држање према Црној Гори показивала је Русија, која је сматрала да после рата Црна Гора не треба да егзистира као самостална држава.

Рат у који су Србија и Црна Гора ушле, на дневни ред је поставио решавање југословенског питања, односно решење питања односа између две независне државе Краљевина Србије и Црне Горе.

Између српске владе и краља Николе никада није било правог поверења. Основ тог неповерења лежи у питању уједињења ове две државе, односно у различитим

---

⁴Колектив аутора, *Операције црногорске војске у Првом светском рату*, ВИИ ЈНА, Београд 1954, 266

⁵Новица Ракочевић, н.д, 79

⁶ВИИ ЈНА, н.д, 278

концепцијама уједињења. Како краљ Никола види то уједињење најбоље сведочи његово писмо упућено краљу Петру у коме се каже: "Послије толико патња, невоља и мука нашега народа Бог је милостиви досудио да га водимо данас ослобођена испод турског јарма сретна увеличана и у брацкој љубави загрљена. Нека је зато сад вазда Свевишњему хвала!... А да се томе народу пуну врлина унеколико одужимо, мислим драги ми Брате да смо ставили тврд темељ једном споразумном раду. Ми смо обојица већ људи у годинама, те нам дужност налаже да наш народ и наше нашљеднике оставимо након нас у једној тврдој подлози за њихов живот, за њихово благостање, за њихову безбједност и за очување наслеђства које им остављамо, како би тим начином лакше могли приступити остварењу осталих националних завјета. Што скорији споразум у том правцу био би користан објема странама. Пријека потреба сагласити се, на темељу независности и једноправности наших држава и Династија, у обиљежењу дужности према заједничком задатку у војничком, дипломатском и финансијском пољу уредимо ли све ово, драги ми Брате, за нашега живота, колико ће нам олакшати души и уморним животима на раду око добра и среће нашега народа! Јест, оставићемо тако нашим синовима једном душом сједињено и оснажено Српство, богато плодним равницама и испреплетано ријекама, украшено шумама, богати рудама а купано сињим морем, нашим слободним српским морем. По том пространом Српству, најљепшем крају свијета, шириће се стотине хиљада једрих српских момака, да све то очувају и радом и културом пољепшају и обогате. Не само наш народ из Србије и Црне Горе споразуму ће се обрадовати, него и она још не ослобођена браћа српска па и цијело Југословенство и у нади једне обште заједнице, душу ће му кријепити. Наша вјековна покровитељица Русија свој ће матерински благослов дати нашем споразуму. Ми ћемо јој оснажени моћи још боље доказати нашу захвалност, нашу вјерност и љубав за све што је за нас вијековима учињела док нас је, најзад, видјела ослобођене и способне да можемо собственим животом живјети и бити јој до потребе, најзахвалнији, најлојалнији и најувјеренији савезници..."⁷

По овоме се види да је краљ Никола заговарао идеју уједињења династија. За разлику од њега, српска страна је заговарала формулу историјског уједињења народа, а не његових политичких структура, са допуштењем да је минималан програм реална унија – административно уједињавање свих области, уз финансијско обештећење династије Петровића.

Милорад Екмечић, у свој студији *Ратни циљеви Србије 1914*, даје најтачније формулисан циљ српске владе према Црној Гори: "Србија је вољна, и дала је доказа, да жели дати династији црногорској највећа материјална обештећења, очувати њен престиж за вечита времена, али под условом да се јединство српског народа бар реалном унијом обезбеди. Питање граница између србије и Црне Горе треба сматрати за унутарње питање српско".⁸

Покрет за уједињење у Црној Гори имао је великог утицаја у народу, политичким круговима, војсци, био је доста јак у Народној скупштини и влади, оличен у Јовану Ђоновичу и Андрији Радовићу. Међутим, краљ Никола и његова околина су с неповерењем гледали на уједињење. Они су преко обезбеђења специјалног статуса Црне Горе у заједничкој држави настојали да обезбеде позиције династије Петровића као

⁷ Андрија Лубурић, *Капитулација Црне Горе, документи II*, Београд 1940, 164

⁸ Милорад Екмечић, *Ратни циљеви Србије 1914*, Београд 1992, 407

владарске куће. Током 1915. износили су свој погледе на то питање у неколико варијаната. У пролеће 1915. године Јован Матановић је као емисар краља Николе у Америци пропагирао тријалистички концепт југословенске државе, с тим да посебне јединице буду Србија, Црна Гора и Хрватска. У мају 1915. године престолонаследник Данило је рекао пуковнику Пешићу да хоће да путује у Србију и да у разговору са регентом Александром "ријешимо српско питање". Другом приликом Данило је био одређенији: "Учинићу као баварски краљ у Версају (...). Ја ћу бити срећан краљ Црне Горе у Великој Србији мога Сандре".⁹ Овом изјавом престолонаследник је подразумевао да би Петровићи признали врховну власт Карађорђевића, али да остану владарска кућа Црне Горе, која би имала широку аутономију (ограниченог суверенитета, са неким дипломатским представништвима). Међутим, на овоме се стало, јер је средином августа Данило напустио Црну Гору и није се у њу никад више вратио.

Престолонаследника Данила је и почетак рата затекао у иностранству, у Паризу. У Црну Гору је стигао тек у октобру 1914. године. И Данило је попут двојице млађе браће показивао симпатије према Аустро-Угарској и Немачкој. Он је чак и пред представницима Антанте говорио да је убеђен у победу Централних сила. Током лета 1915. године преко војно-обавештајних центара у Софији у Беч су стизала обавештења да Цетиње нуди преговоре о миру, чак и у име Србије. У тим извештајима спомињу се чак и ћерке краља Николе, особито Ксенија, која је наводно иступала у име свог оца. У тим се изворима спомиње барон Криф, Холанђанин који је иступао као Данилов повереник. Сигурно је да Данило није чекао да дође до кризе на српском фронту да би се приближио Централним силама, па је у том смислу почео са припремом терена чим се на путовању за Швајцарску наша у Атини крајем августа 1915. године. Немачки посланик је својим претпостављенима писао "црногорска престолонаследничка господства (Данило и његова супруга) овде су се задржали два дана и прекјуче су били код Краљевских Височанстава. Они су свесрдно молили Његово Величанство Краља да се у Берлину и Бечу заложи да Црна Гора при прикључењу мира буде третирана на благ начин, господства су стално наглашавала да се црногорска краљевска фамилија наша у општем рату против своје воље. Употребљавали су посебно оштре речи против Русије и руске политике".¹⁰ Можда је овако иступање било последица директиве краља Николе, мада о томе нема поузданих трагова. С друге стране, ако знамо колико је живу дипломатску акцију након одласка из Црне Горе у Француској развила принцеза Ксенија, онда можемо да закључимо да су она и њена браћа и самовољно деловала не питајући већ остарелог оца. На овом месту застајемо да се упитамо, да ли је можда краљ Никола знао за њих али је био немоћан да утиче на ставове својих наследника. Наиме једна реченица у *Тестаменту* писаном 1917. године, упућеном сину, престолонаследнику Данилу, која гласи "... Србија треба да у теби вазда има искрена и вјерна пријатеља" представља опомену сину?! Да ли је овом "заповешћу" и поред свих проблема које је имао око уједињења Црне Горе са Србијом, краљ Никола заиста сматрао да са Србијом треба имати искрене односе. Време настанка тестамена веома је важно у тумачењу ставова према том питању, или се краљ тада још надао у другачији исход догађаја који су се у то време одигравали како на ратиштима тако и на политичким и дипломатским фронтовима.

---

⁹ Новица Ракочевић, у: *Историја Српског народа VI-2*, Београд 1981, 89

¹⁰ Исто, 90

Као што смо видели, српска влада је сматрала да је најбоље решење за уједињење унитаристичко, али није напуштала ни идеју "реалне уније". И неки други фактори у Србији су имали своја решења за уједињење Србије и Црне Горе. Организација "Црна рука" је имала посебне концепције. У акције је покушавао да ступи Драгутин Димитријевић Апис, на начин на који је он "водио политику" – организовањем убиства краља Николе и тако створи услове за преврат у Црној Гори који би довео до уједињења. "Црна рука" се није наметнула као арбитар, јер је Никола Пашић успевао да државно – политичко кормило задржи у својим рукама. И поред великих неспоразума и проблема, односи између Црне Горе и Србије су и даље били у знаку заједништва.

Капитулација Црне Горе

Почетком јануара 1916. за време Аустро – Угарских припрема за општи напад на Црну Гору, ситуација црногорске војске била је доста неповољна. Српска војска је, после тешких маршева кроз Црну Гору и северну Албанију, успела да се пребаци у рејоне Скадра и Драча, осим другог Комбинованог одреда Друге армије (два слаба пешадијска пука) и Девог пешадијског пука Дринске дивизије (комбиновани и Васојевићки одред бранили су правце од Бијелог Поља, Рожаја и Берана, а Девети српски пешадијски пук налазио се у општој резерви црногорске војске код Спужа). Ове српске јединице су 4. јануара 1916. године напустиле Црну Гору и упутиле се ка Скадру, осим једног батаљона и пет брдских батерија са по два топа. Других савезничких снага у Црној Гори није било. Црногорска војска је уочи опште офанзиве на Црну Гору била усамљена.

Због тежине ситуације, пред црногорском владом и Врховном командом поставило се питање: да ли да се одсудно брани Црна Гора, или да се њена војска повуче за српском. Црногорска војска није била у стању да брани Црну Гору, и у том тренутку права одлука би била да се за српском војском повуче у Албанију.

Црногорска Врховна команда имала је тачне податке о аустроугарским припремама за напад, а знала је и тачан датум напада. Међутим, она је тек 5. јануара наредила: а) да се одбрана Ловћена подели на два одреда: которски и Ловћенски, и б) да се из опште резерве са простора Даниловград – Никшић упуте Ловћенска и Острошка бригада за ојачање Которског одреда.

Стање црногорске војске почетком јануара 1916. године – због недостатка наоружања, муниције и ратне опреме – било је критично. Још теже је било питање исхране војске и народа. Ово стање описује пуковник Пешић у свом извештају министру војном Србије од 31. децембра 1915. године: "Црногорска војска је пет дана без хлеба. Народ је апсолутно гладан... катастрофа са транспортним бродовима пуним хране за војску и народ декуражирала је и најенергичније Црногорце. Бомбардовање Драча, напади на Ловћенски одред, наступање Бугара ка Драчу, све је то створило панику у свим круговима, а нарочито код краља, који се стално саветује са аустријским људима... на све ово обратио сам пажњу енглеском и француском посланику и италијанском војном изасланику. Њихови извештаји сагласни су са мојим да је моменат критичан и да може доћи до сепаратног мира. Молио сам италијанског војног изасланика да се пошаље одмах један

брод хране за Црногорце; и он је хитно телеграфисао у том смислу. Молим узмите у озбиљно разматрање ово стање. Начелник штаба пуковник Пешић".¹¹

До јануара 1916. године Централне силе су српску војску одбациле на албанско приморје. Италија, као најближи савезник, иако је била у могућности да помогне српској и црногорској војсци, остала је пасивна.

Црногорска војска се почетком јануара, јачине 43.000 војника, налазила углавном на граничним фронтovima са задатком њихове одбране. У стању у каквом је била црногорска војска није могла да тај задатак испуни. Она је могла једино да води маневарску одбрану, ради стварања потребног времена за евакуисање српске војске из северне Албаније, али и за своје повлачење за њом.

Црногорска влада и Врховна команда, донели су супротну одлуку, што је црногорску војску довело до слома.

Почетком децембра 1915. године црногорска влада предложила је краљу Николи детаљно разрађен план за евакуисање државних установа и повлачење војске ка Скадру. По том плану требало је да се евакуише: "Прво с Цетиња у Подгорицу, а затим према потреби у Скадар и даље... Према том плану имао се евакуисати краљ са члановима двора, а војска се имала борити, колико је то могла, и повлачити се према потреби за краљем и владом. Остало становништво имало је поступити како је ко могао и хтио".¹²

Краљ Никола није усвојио овај план и влада је затражила да се сазове Народна скупштина, која се састала 25. децембра 1915. године. Влада је Народној скупштини упутила предлог да се Црна Гора бори до краја и да дође до брзе евакуације. Ни овај план владе није усвојен и она је поднела оставку. Међутим, до 3. јануара 1916. године њена оставка није уважена. Истог дана је образована нова влада на челу са Лазаром Мијушковићем.

Нова влада морала је да се одлучи за једно од ова три решења: 1) да се изврши план претходне власде за евакуацију, 2) да се прими одсудна одбрана по плану црногорске Врховне команде, и 3) да се ступи у преговоре са Аустро – угарском ради закључивања сепаратног мира.

Влада се одлучила за друго решење, иако је оно било неизводљиво за Црну Гору, јер је црногорска војска била без материјалне помоћи савезника, и није била у стању да четири пута надмоћнијем непријатељу пружи адекватан отпор.

План за одбрану Црне Горе у јануару 1916. године израдила је црногорска Врховна команда, она иста која је од октобра до децембра 1915. године добро организовала операције. Међутим, црногорска Врховна команда је операције од краја децембра 1915. године до 17. јануара 1916. године испланирала нереално, јер је такав план водио у пропаст. Краљ, Влада, Народна скупштина и највиши војни руководиоци никако нису смели да не прихвате план за евакуацију.

---

¹¹ ВИИ ЈНА, 424

¹² Исто, 430

Ловћенски фронт се протезао од Плоче (јужно од Грахова), преко Цуца, Његуша, Кука и Прчије главе до морске обале и даље обалом до реке Бојане. За Аустро – Угарску Врховну команду планински масив Ловћена представљао је важан оперативни ослонац за даље продирање у Црну Гору. План аустроугарске Врховне команде за операције на Ловћенском фронту предвиђао је заузимање Ловћенског масива. Главни правац удара требало је извести из рејона Котора преко Његуша. Командант генерал Саркотић и командант 47. пешадијске дивизије су сматрали да би напад преко Његуша био скопчан са великим губицима и да успех напада није загарантован.

Командант 19. корпуса генерал Тролман је решио да са главнином корпуса изврши напад на Крстац у правцу Кука и Солара. После заузећа Кука, Врховна команда је одобрила овај напад.

Главни правац удара 19. аустроугарског корпуса усмерен на Кук и Солар правилно је одређен. Зато што је избегнут удар преко Крстац седла где је напад био повезан са великим физичким напорима. Међутим, напад на Кук и Солар био је лакши, због приступачног терена, али и потпомагања напада са других одсека. Напад је усмерен на два важна чвора одбране: Кук и Солар са чијим је падом омогућено даље продирање ка Цетињу.

Организација одбране Ловћенског фронта извршена је погрешно, пошто, је тај фронт затварао два важна правца ловћенски и приморски, и требало га је поделити на два одсека и због великог значаја одбране Ловћена запосести јачим снагама.

На целом Ловћенском одбрамбеном фронту налазило се око 8.000 црногорских војника, 11 митраљеза и 42 артиљеријска оруђа. Однос снага био је 6:1 у пешадији и 12:1 у артиљерији у корист аустроугарске војске, која је на Ловћен нападала са око 50.000 људи и близу 600 артиљеријских оруђа.¹³

Припрема напада отпочела је 6. јануара јаком артиљеријском ватром на ловћенске положаје. Општи напад отпочео је у зору 8. јануара, такође јаком артиљеријском ватром. Борбе су настављене све до 13. јануара, када је Ловћенски фронт пробијен и аустроугарске трупе ушле у Цетиње.

После пада Ловћена, краљ се са двором и владом преселио у Крушевац код Подгорице. Од Аустрије се тражило дводневно примирје, а влада са Лазаром Мијушковићем на челу, тражила је закључење мира са Аустријом. Краљ Никола је то одбио. У то време Петар Пешић пише: "... војска је гладна и са врло мало муниције и нема изгледа да ће се ово стање моћи поправити. Мени је част обавестити пажњу вашем величанству, да се под оваквим условима борба апсолутно више не може водити и да треба одмах учинити ово: 1) тражити мир са непријатељем, пошто није хтео примити предлог о примирју од пре два дана, 2) двор, Краљевска Влада, Врховна команда и страна посланства да оду у Скадар најдаље још сутра".

Краљ се колебао шта да ради. У једном часу спремао се да прикупи војску и сачека Аустријанце код Царева Лаза, па да на том историјском месту пружи коначни отпор

---

¹³ Богдан Гледовић и др, *Први светски рат I, Србија и Црна Гора*, Цетиње, 1975, 260

непријатељу. У тој идеји подржавао га је сердар Јанко Вукотић, док су му остали сугерисали да то не чини, јер би лако могао бити заробљен.

Краљ Никола је тада имао скоро осамдесет година, па је тешко данас говорити шта је даље мислио и какви су му били планови. Али да је једног тренутка послушао своју савет, па макар и са једном четом Црногораца организовао отпор на Царевом лазу и ту погинуо, он би у историји, заиста, био означен титулом "цар јунака", како су га Црногорци некада називали, али он није имао снаге за то.

На дан 14. јануара, краљ Никола и влада су послали аустријској влади ноту следеће садржине:

"Краљевска црногорска влада тражи од аустријске владе да са Црном Гором закључи мир. Она моли царско – краљевску владу, да означи своје делегате, као и место, дан и час њихова састанка са црногорским делегатима. Црногорска влада моли аустроугарску владу да изда наредбу о обустави непријатељстава како би црногорска влада такву наредбу могла дати и својим трупам. Црногорска влада моли команданта да учини да Њ.В. Цару и краљу буде послата депеша Њ.В. краља Црне Горе. Ову депешу предаће нам наши парламентарци гг – мајор Љумовић и поручник Поповић. У исто време молимо команданта да допусти нашим парламентарима да могу очекивати у његовом логору одговор царско – краљевске владе".¹⁴

Уз ову ноту следила је депеша краља Николе цару Фрањи.

"... Пошто су ваше трупе данас заузеле престоницу црногорска влада нашла се у нужди да се обрати царско – краљевској влади да би добила прекид непријатељстава и мир са државама вашег Величанства, молећи Вас да се заузмете за частан мир доследан угледа једног народа који је некад уживао Ваше благостање, Ваше уважавање и Вашу симпатију. Ваше племенито и витешко срце, надам се, неће нам нанети понижење које не заслужујемо".

Дведесет првог јануара 1916. године начелник штаба црногорске војске, сердар Јанко Вукотић, који је после Пешићевог одласка преузео команду, издао је наредбу целокупној црногорској војсци:

"Данас у два сата поподне добио сам акт од г. Министра војног, који гласи: Пошто је Њ.В. краљ Господар одсутан из земље, то је Краљевска влада ријешила да се војска разиђе са положаја те према томе војска и не постоји већ само народ". Тако је црногорска војска први пут у својој историји капитулирала.

Епилог

Краљ Никола је напустио Подгорицу и преко Скадра стигао у албанско пристаниште Медову. Дан након капитулације, краљ Никола се састао са регентом Александром. Разговор је потрајао дуже време, а кад је одлазио краљ је замолио свог унука "да му чува Црногорце". Нешто касније, краљ Никола се укрцао у савезнички торпиљер и никада се више нису видели.

---

¹⁴ ВИИ ЈНА, 616

Краљ Никола и његове присталице су се пребациле преко Италије у Француску и ту су се најпре сместили у Лиону, али су их француске власти убрзо пребациле у Бордо, где су се ускоро почели окупљати избегли црногорски официри, политичари и чиновници. У Бордо је стигао и председник владе Лазар Мијушковић, а ту су били смештени и страни дипломати акредитовани код црногорског владара. Половином 1916. године краљ Никола је прешао у паришко предграђе Неји, где је премештено и седиште владе. Краљ и људи око њега су наставили да представљају црногорску државу, па и њену борбу на страни Савезника, али уз себе нису имали ни војне ни политичке снаге, нити већину црногорског народа, који је остао у окупираној Црној Гори.

На десетогодишњицу поменутих догађаја, београдски лист *Време* од 28. фебруара 1926. године донео је на својој петој страни текст под насловом *Капитулација Црне Горе* са до тада необјављеним чињеницама и једном занимљивом фотографијом. У поднаслову текста стоји Руски цар није дозволио да се краљ Никола сретне са њиме у току рата. На неколико места у тексту приложени су телеграми које су поједине европске дипломате размењивале. Овај текст, подсетио је на неколико питања: улога краља Николе, принца Мирка и председника Министарског савјета Лазара Мијушковића у капитулацији Црне Горе. Ми ћемо се на овом месту осврнути на део који говори о Лазару Мијушковићу и његовом политичком ангажману.

У споменутом тексту, каже се да амбасадор Гирс поводом дешавања Ловћенског одреда, само неколико дана након капитулације Црне Горе јавља "Овог часа посетио ме је Мијушковић и рекао ми је ово: Ловћенски одред генерала Мартиновића под утицајем глади, мраа, моралног потреса и под дејством лажних гласова да је између Црне Горе и Аустрије дошло до тајног споразума, готово се није ни тукао и напустио је позиције. Мијушковић је тада молио за примирје. Аустријанци тражили су разоружање црногорске војске и предају српске војске, изјавивши да ће само под тим условима прекинути војна дејства. Мијушковић је молио за мир, да би се само у времену добило. На моје питање да ли су прекраћени сви преговори са непријатељем, он ме је најкатегоричније уверавао о томе и прочитао ми телеграм испослат од краља Николе из Бриндизија генералу Вукотићу".¹⁵ Амбасадор Гирс даље извештава Петроград о томе да је Мијушковић говорио да су "кнез Мирко и три члана црногорске владе остали су у Скадру ради подржавања духа у црногорској војсци". Међутим, ово је био политички маневар, да би се стекао утисак да књажевић Мирко жели да напусти Црну Гору и пође за својим оцем. На основу података које је добијао од Мијушковића, Гирс је свој извештај завршио објашњењима везаним за даље држање Ловћенског одреда.

Краљ Никола је стигао у Бриндизи 23. јануара. Тог истог дана у Риму је штампан званични црногорски коминике о држању Црне Горе, који је имао за циљ да обавести савезнике о последњим данима пред Капитулацију Црне Горе. У овом документу се каже: "Генерални консул Црне Горе саопштава следећу депешу из Бриндизи од Г. Мијушковића председника Министарског савета: С обзиром на извесне коментаре односно последње фазе ратовања Црне Горе потребно је обавестити јавност да се измена гледишта с аустро-угарским властима наметала са обе стране, после пада ловћенских утврђења, које смо се надали избећи, и после уласка непријатеља на Цетиње. Кораци за прекид непријатељстава

---

¹⁵ *Време*, од 25. фебруара 1926, 5

имали су за циљ да се у времену добије и да се обезбеди наше повлачење и евакуација ка Подгорици и Скадру, а тако исто да се избегну препреке, које су се нашле и пред осталим црногорским трупима, које су се налазиле на другим фронтима даље од Подгорице и Скадра у правцу Љеша и Драча".¹⁶

Савезничка штампа је и након овог коминикеа и даље задржала негативан став о држању званичне Црне Горе у последњој фази њеног ратовања. Шта више, француски листови редом, доносили су у својим натписима веома непријатне осуде Црне Горе. Мијушковић је по свом доласку у Париз покушавао да их демантује, међутим, безуспешно. Новоименовани представник Русије код краља Николе, Иславин је о томе обавештавао петроградски двор. У извештају од 16. фебруара Иславин пише: "Непријатан одзив штампе о Мијушковићу јако га је дирнуо. Он ми је доказивао да је оптужба против њега, тобоже да је аустрофил заснована на неспоразуму и на непознавању географског положаја Црне Горе, која се налази у економској независности од Аустрије и Италије".¹⁷

Иславин је у својим извештајима Сазонову, оставио трага и о аудијенцији код краља Николе. "Представио сам се јуче краљу Николи. Краљ ми је рекао да је потпуно утучен последњим догађајима и да је напуштајући Црну Гору, једино желио погинути од непријатљског зрна, чиме би положен и крај његовим мукама. Затим се његово величанство изражавао са негодовањем о оначину како се Италија држала према њему. Краљ је окривљавао Италију да је она Црну Гору довела до глади, не побринувши се о предаји снадбевања које се до овог времена задржало у Бриндизи. Краљ, који за себе вели да више од пола века стоји на стражи словенских интереса, назвао је гнусном келветом све оптужбе о томе да је он од почетка рата био у тајним преговорима с Аустријом, Краљ очекује скори повратак Мијушковића из Париза и рекао ми је да ће од мене примити акредитиве у месту које буде од француске владе назначено за стално пребивалиште његовог величанства".¹⁸

Краљ Никола је за место свог боравка добио Лион, где је сметио краљевску резиденцију. У Лиону му је Иславин и предао своје акредитиве. Наводно, приликом те аудијенције, краљ Никола је тражио да буде примљен код цара Николаја. Међутим, писац чланка у поменутом листу *Време*, каже да је цар 21. марта 1916. године примио телеграм и одмах на његовој полеђини својеручно написао "*Безусловно одбијам долазак краља Николе у Русију за време рата*".¹⁹ Овим се чланак завршава, али ми би смо могли помислити да ли и колико је овај податак тачан. С обзиром да се ради о времену када је и сам помен имена црногорског суверена био непожељан и када су политичке прилике у Краљевини СХС биле такве да се свака идеја о позитивним делима краља Николе и уопште Црне Горе морало ћутати, изражавамо сумњу у веродостојност изнетог. С друге стране, у последње време, често се могу прочитати написи о улози Русије у капитуалцији Црне Горе, с обзиром на чињеницу да је на Петроградском двору закључено да је Црна Гора одиграла своју историјску улогу и да је њена судбина једино у заједници са Србијом. Свакако да ово питање захтева историографску анализу и тек тада ћемо бити у могућности да добијемо конкретне одговоре.

---

¹⁶ Исто,

¹⁷ Исто,

¹⁸ Исто,

¹⁹ Исто,

Споменули смо да се на почетку чланка о капитулацији Црне Горе у листу *Време*, налази једна занимљива фотографија. На фотографији која је доста мутна види се да за столом седи краљ Никола и један аустроугрски официр. У објашњењу фотографије стоји "Један историјски документ: тајни састанак краља Николе са начелником штама аустројске оперативне војске према Црној Гори, Купком. Састанак је био на Ловћену, пред капитулацијом Црне Горе". Даље се у објашњењу наводи да је фотографију, за време окупације добио "један београдски адвокат од једног аустројског официра, Србина".²⁰ Да ли је ова фотографија веродостојна, данас је тешко утврдити.

Питање слома и капитулације Црне Горе било је у жижи јавности неколико година након краја Првог светског рата. У ондашњој штампи се потезало и питање улоге и одговорности не само краља Николе, него и његових најближих сарадника, сердара Јанка Вукотића и дивизијара Митра Мартиновића. Ове две кључне личности црногорске државе, војске и историје са почетка XX века, свакако имају велику улогу у догађајима о којима говоримо. Њихова војничка, командујућа улога у овом рату се не доводи у питање, посебно сердара Вукотића који је у Мојковачкој операцији која је трајала 93 дана, спасао углед црногорског оружја и "одужио се Српству". Међутим, њих двојица су били конкуренти, политички ангажовани, са различитим погледима на политичке прилике што је често доводило и до отворених сукоба. Колико су ти сукоби ишли на штету Црне Горе последњих година њеног постојања, покушали су да они сами дају одговор и своју улогу у тим догађајима минимализују или колико је то могуће пребаце на другу страну.

Сердар Јанко Вукотић, је своје успомене писао након интернације, у логору у Бјеловару. Службени лист СРЈ, ове успомене публикувао је 1996. године под називом *Успомене из три рата*. У мемоарским списима сердара Јанка Вукотића, као посебан додатак дати су полемички текстови објављивани у оновременој штампи и то у листовима *Јутарњи лист* из Загреба и *Српска зора* из Сарајева.

Одговарајући на оптужбе у тексту из *Јутарњег листа*, под насловом *Ко је издао и према брату и савезнику неправедан био*, да је он био "генералисимус црногорске војске", сердар Јанко је одговорио износећи сасвим другачије чињенице. "Није истина да сам ја био генералисимус црногорске војске у овоме свјетском рату...Од 22. августа 1914. па све до 17. јануара 1916. године био сам искључиво командант Санџачке црногорске војске, а то је она војска која је оперисала у Босни, и послје штитила одступање српске војске, послје њеног пораза... Тадања Црногорска влада, под предсјдништвом Лазара Мијушковића, понудила је Аустро-Угарској влади мир 13. јануара 1916. године и ту понуду је Мијушковић саопштио и претставницима савезничких држава... Пуковник Пешић напустио је Црну Гору 17. или 18. јануара 1916, и на одласку ми саопштио, да га по краљевој наредби, имам замијенити у дужности".²¹ У листу *Српска зора*, сердар Јанко је одговорио нешто дужим чланком, такође одговарајући на анонимну оптужбу да је он главни кривац за капитулацију Црне Горе. У делу одговора он каже: "6. јануара, по подне краљ је отпутовао из Подгорице, а пошто је мени пред свједоцима, дао свечано обећање, да ће се сјутрадан вратити у Подгорицу, што сам ја морао повјеровати, утолико прије, што се ни он ни Влада при одласку није јавио. Ну краљ је мјесто да се врати у Подгорицу, или да остане у Скадру, што би према насталој ситуацији најбоље било, па да уреди што се

²⁰ Исто,

²¹ Јанко Вукотић, *Успомене из три рата*, Београд 1996, 212

још могло урдити да се непријатељу спријечи напредовање приморјем (...) напушта Скадар и одлази преко Св. Јована Медуанског за Италију. Тек сада сам ја видио колико је сати, и што се је све и зашто одиграло одавно, а нарочито потоњих десет дана, тј. од тражења примирја са Аустријанцима 29. децембра, а то рећи дан пошто је противник напао Ловћен и, ма да је пробио фронт, било је још много од Ловћена до Скадра и Подгорице, које је далеко лакше било бранити него и сам Ловћен, будући да ови "Ловћени" о којима ја говорим, нијесу били изложени палби непријатељских флота и сталних утврђења, и које сам ја, узгред буди речено, телеграфисао Врховној команди још испред Берана, да их треба упорно бранити. Ипак, и по сазнању да је краљ земљу и војску напустио, нијесам до краја пао у очајање... Сада је наступио ужасан тренутак, јер је ситуација оваква: краљ је напустио земљу, а војска, која је у одступању, још није нико, осим извјесних штабова, стигао ни у Подгорицу, и питање је да ли ће у току дана стићи; противник је већ на Бојани, коју може у неколико сати прећи и тиме прекинути сваку могућу оступницу...".²²

Службени лист СРЈ, штампао је и мемоаре дивизијара Митра Мартиновића, под насловом *Ратне године 1912-1916*. И Мартиновић, као и Вукотић, гледајући из своје визуре, даје неке одговоре на питања око слома и капитуалције Црне Горе. Говорећи о свом учешћу и улози у тим данима и догађајима дивизијар Митар Мартиновић, кога су оптуживали да је прерано са Которским одредом којим је командовао напустио положај, каже: "Када падоше главни положаји Ловћена и Крсца, баталиони из Никшићке бригаде, чувши да непријатељ наступа Никшићу – да посједне њихова огњишта, напустише положаје и самовољано отидоше да се нађу у заштиту свог робља и својих села".²³ Сматрајући да је ситуација безизлазна, дивизијар Мартиновић је напуштајући положаје планирао да одсудни отпор непријатељу пружи на брдима око Цетиња, али је и у томе био ометен, и то образлаже речима "Отпор на Цетињу би спријечен наредбом коју је краљ био оставио митрополиту и предсједнику општине Цетиње да саопште мени и војсци да се пред Цетиње и у околини – не даје непријатељу битка".²⁴

На Крушевцу, крај Подгорице 19. јануара 1916. године, одржано је саветовање код краља Николе на коме је присуствовао и дивизијар Митар Мартиновић. Између Мартиновића и краља Николе тада је дошло до сукоба, јер је Мартиновић отворено оптужио црногорског суверена да је он главни кривац за пад Ловћена и капитуалцију Црне Горе. О томе Мартиновић каже: "Посље кратке почивке држећи главу наслонјену на руку, јако забринут, краљ се окрене присутним и рече: 'Па шта сада да радимо? Да идемо на Царев Лаз у сусрет непријатељу!' Сви присутни ћуте као заливени и нико ништа не проговори и пошто се то ћутање продужи, ја, који сам био ријешио да ништа не говорим, пошто виђех да нико краљу на његово питање не одговара, узех ријеч".²⁵ Дивизијар Мартиновић се успротивио таквом предлогу, јер је аустријска војска већ заузела тај терен и предложио је краљу да се црногорска војска повуче према Скадру, те да тамо покуша да пружи отпор непријатељу. Уколико и то не буде успело, да се придуже савезничким

---

²² Исто, 216

²³ Митар Мартиновић, *Ратне године 1912-1916*, Београд 1996, 208

²⁴ Исто,

²⁵ Исто, 209

снагама у Медови, па да са њима заједно воде борбу са непријатељем. Међутим, ни овај предлог Митра Мартиновића није био прихваћен.²⁶

THE ROLE OF MONTENEGRIN ELITE IN THE BREAKDOWN AND CAPITULATION IN 1916

Summary

In the wake of World War I, on the sidelines of major military events, there was a real struggle in the diplomatic and political trenches. A special role in this struggle was that of the elite (political, military, diplomatic, economic, cultural). Montenegro entered the Great War military, as well as politically unprepared. The two wars that it led in the cooperation with Serbia, although in military terms it emerged as victorious, economically setback Montenegro, which was one of the causes of its collapse in 1916. Another cause was the reluctance of the political and diplomatic elite, which was at its disposal, to confront enemy attacks, as well as political and diplomatic games that around it took allies themselves. A diplomatic action led by the Serbian government headed by Nikola Pasic, was encouraged by the individuals from the highest circles in Montenegrin military and political elite. Montenegrin elite was created on the borderline of centuries, during the final constitution of the Montenegrin state at the time of the last ruler of the Petrovic line, Prince Danilo and King Nikola. Generation of the top officials who came from the ranks of former governmental layer, realized the importance of unification of Montenegro with Serbia and in this sense its activities in those last years before the war, put in the service of achieving this goal. The work was written on the basis of relevant historical literature and available historical sources, as well as daily and periodical press of the time.

Извори и литература

1. Ракочевић, Новица, *Црна Гора у Првом свјетском рату 1914-1918*, Цетиње, 1969.
2. Шкеровић, Никола, *Црна Гора за вријеме Првог свјетског рата, односи са Србијом – капитулација*, Титоград, 1963.
3. Радовић, Новица, *Црна Гоора на савезничкој голготи*, Подгорица, 2001.
4. Рашовић, Лазар, *Црна Гора у великом рату*, Београд, 2000.
5. Вукотић, Јанко, *Успомене из три рата*, Београд, 1996.
6. Мартиновић, Митар, *Ратне године 1912-1916*, Београд 1996.
7. Колектив аутора, *Операције црногорске војске у Првом светском рату*, ВИИ ЈНА, Београд. 1954.
8. *Историја Српског народа 6-2*, Београд, 1981.
9. Живојиновић, Драгољуб, *Црна Гора у борби за опстанак 1914-1922*, Београд, 1996.
10. Живојиновић, Драгољуб, *Италија и Црна Гора 1914-1925, студија о изневереном савезништву*, Београд, 1998.
11. Живојиновић, Драгољуб, *Невољни савезници 1914-1922*, Београд, 1996.
12. Ашанин, Мијаило, *И тада рекоше неће проћи*, Бијело Поље, 1988.

---

²⁶ Исто,

13. Јовановић, Јагош, *Стварање црногорске државе и развој црногорске националности. Историја Црне Горе од почетка VIII вијека до 1918. године*, Цетиње 1948.
14. Љушић, Радош, *Историја српске државности, књига II, Србија и Црна Гора, нововековне српске државе*, Нови Сад-Београд, 2001.
15. Лубурић, Андрија, *Капитулација Црне Горе II*, Београд, 1940.
16. *Време*, 25. фебруар 1925. године
17. Гледовић, Богдан, Ратковић, Борислав, Ђуришић, Митар, Граховац, Милан, Опачић Петар, *Први светски рат I, Србија и Црна Гора*, Цетиње, 1975.